

РЕЦЕНЗИЯ

**за научната продукция на доц. д-р Александра Божидарова Багашева,
единствена участничка в конкурса за академичната длъжност *Професор*
по професионално направление 2.1. Филология (Общо езикознание –
когнитивна лингвистика и словообразуване <английски език >),
обявен в ДВ, бр. 48 от 28.06.2022.**

Документацията по конкурса е в пълна изправност и отговаря на всички изисквания на ЗНСНЗ. Кандидатката доц. д-р Александра Божидарова Багашева е свързана от 2004 г. със Софийския университет (Катедрата по англицистика и американистика във ФКНФ), където последователно е преминала етапите на обучение (с магистърска степен), докторантура и преподавателска дейност като асистент, главен асистент и доцент. Специализирала е във Vitautas Magnus University, University of Silesia in Katowice и L'Agence universitaire de la Francophonie за Online обучение. Понастоящем е зам. декан на ФКНФ. Заемала е длъжностите ръководител на Катедрата по англицистика и американистика, ръководител на секция към същата катедра, ръководител на международен проект към МОН, ръководител на проект към НИС, участвала е в редица други програми и проекти (общо 12). Член е на редколегиите на 3 наши езиковедски списания, на борда на 3 чуждестранни списания, била е рецензент и член на организационния комитет на редица международни конференции. Членува в International Cognitive Linguistics Association и Българското дружество за англицистични изследвания. Автор е на 5 рецензии и 3 становища за научни степени и звания, на 2 рецензии за заемане на академични длъжности и на 6 рецензии за научни издания. Води 3 докторантски, 7 магистърски и 10 бакалавърски курса. Преподавателската ѝ дейност обхваща дисциплините Увод в общото езикознание, Аналитична граматика, Аналитични подходи към текста, Английски език и култура, Английски език за академични цели, Лингвистична антропология, Езикът в действие, Английски език – семантика, Приложна лингвистика, Практически синтаксис, Когнитивни подходи към литературата и културата, Езикови данни и лингвистични модели, Лингвистични теории и трансатлантическата зона, Семантика и терминообразуване, Език и общество в двете Америки, Биология и английски език, Практическа граматика и др.. Води Семинар за написване на магистърска теза и още редица други практически и семинарни занятия, свързани с практическото усвояване на английския език и с усъвършенстването на говорните умения на студентите.

В настоящия конкурс доц. Багашева участва с респектираща по обем и качество научна продукция, включваща 1 речник, 12 студии и статии, 4 учебни пособия и 1 монография.

Още преди обявяването на конкурса бях осведомена доста добре за научната продукция на г-жа Багашева, свързана с докторската ѝ дисертация и хабилитацията ѝ (за академичната длъжност *Доцент*) и запознаването сега с най-новите ѝ изследвания затвърди убеждението ми, че в случая става въпрос не просто за някакъв добросъвестен и старателен преподавател, а за сериозен научен работник, автор на задълбочени изследвания на различни езикови корпуси, широко осведомен за състоянието на лингвистиката в международен мащаб, модерно мислещ човек, предлагащ смели авторски хипотези и разумно комбиниращ собствените си подходи с новаторските идеи на редица учени от различни страни. Това ми дава основание да изградя рецензията си не като оценъчно описание на отделните трудове и не в строг хронологичен ред, а с опорна точка на развиваните от авторката идеи и на ракурса за наблюдение на конкретните обекти.

Въпреки че публикациите на А. Багашева преди обявяването на настоящия конкурс тук няма да се обсъждат, бих си позволила да отбележа, че във всяка една от тях тя се очертава вече като оригинално мислещ човек със стабилен интерес към когнитивните характеристики на темпоралността в езиците, към своеобразната структурна и семантична организация на някои езици от америнд и към всичко онова, което се подразбира под израза *магическото в езика*. Тези трудове ми дадоха възможност да се запозная отблизо с лингвистичното кредо на авторката и да се убедя, че в българската теоретична лингвистика и англицистика се очертава фигурата на един изключително перспективен научен работник. Г-жа Багашева с по-нататъшното си творчество напълно затвърди това ми убеждение и дори надмина очакванията на колегиума.

Търсещата мисъл на авторката не би могла да остане незабелязана от колегите ѝ и много показателно е, че тя се проявява и в трудовете в съавторство с изтъкнати наши специалисти по англицистика и американистика от ранга на професорите М. Пенчева, Л. Грозданова и др. По мое дълбоко убеждение съавторството е също показател за мястото, което един лингвист заема в своята област, защото то е израз на доверието, оказано му от неговите учители и наставници.

Представената за обсъждане продукция не е просто количествено допълнение към предшестващите я публикации. В нея се очертават ярко тематичните зони, към които са насочени научните предпочитания на кандидатката. Най-общо казано, тя се концентрира върху взаимоотношеността на езика, културата и съзнанието. Освен споменатите широкообхватни тематични области тук трябва да бъдат отбелязани разработките, посветени на методиката на преподаването на английската граматика, на лексикалната семантика, на дериватологията и преди всичко на една от най-сложните ѝ прояви – композицията. Навсякъде разсъжденията на А. Багашева са базирани на убеждението ѝ, че езикът е едно специфично явление, което не може да бъде определено еднозначно нито като организъм, нито като механизъм.

Естествено, най-важно място в разглежданата продукция заема монографията *Prototypes, Metonymy and Word Formation*, посветена на „сложността на сложните думи“, а така също на когнитивните скриптове парадигматичност, аналогия, метонимия. Тези формални когнитивни операции играят важна роля за създаването и интерпретирането на сложните думи. В редица студии и статии като основни механизми за създаването и интерпретирането на субординативни, модифициращи сложни съществителни се признават иконичността и прототипичността. В случая става въпрос за българския език. Силно впечатление прави постоянното напомняне, че се обсъжда едно явление, представено по различен начин в различните езици, което говори за близост с основните теоретични постулати на теорията на лингвистичния релативизъм. Добре запозната с тази теория, А. Багашева посвещава отделна статия (*Compound Verbs in English and Bulgarian and the Relativity Debate*) на така наречените Уорфиански ефекти, свързани с номинацията и характерните ѝ продукти в различните езици. Тази статия би могла да се разглежда паралелно с монографията, защото нейен предмет са отново сложните глаголи в английски и български, но ракурсът на наблюдение е друг – те се разглеждат от ономазиологична гледна точка и фактически са свързани със сегментацията на действителността в живите езици. Вниманието на авторката е насочено към ергативно-абсолютивния криптотип, чиито рефлексии в английски и български съществено се различават и могат да бъдат очертани в рамките на една своеобразна дихотомия. Използва се

понятието на Sickinger *самоналагащ се спираловиден каузален цикъл*, което става основна поанта в контрастивното изследване на неразривната връзка и взаимното влияние между език, съзнание и подсъзнание. Тук бих добавила и компонента поведение, тъй като се разглежда изостреното внимание на англоговорящите към определен тип чувствителност и наблюдателност при възприемането на събития. Това според авторката води до изграждане на когнитивна рутина, пораждаща специален тип концептуализации, в окончателен вид кодирани езиково като сложни лексеми. За разлика от положението в английски, в българския език се оформя едно противопоставяне на ергативно-абсолютивния криптотип, което аз бих нарекла с техническия термин *съпротивление на материала*, защото напълно приемам предложеното от доц. Багашева обяснение на този факт с нашите предпочитания към афиксация при словообразуването на вербална лексика. Интересна е още една дихотомия, въведена от кандидатката – доминиращото лексикализиране на „път“ в българския и на „начин“ в английския език. Тази дихотомия се определя като елемент на хипотеза, но фактически бихме могли да я признаем за напълно доказано твърдение, тъй като в български почти напълно липсват сложни глаголи с компоненти глаголи (VV). Така подходите на авторката в отделните ѝ изследвания се оказват в комплементарно отношение помежду си и разкриват същностните характеристики на предмета попълно. В монографията е показано, че в българския език се образуват редупликативни сложни думи, които имат място и в английски, където в рамките на същите механизми се изграждат и сложни глаголи. Още в по-ранните си изследвания авторката вижда като една от бъдещите си цели изясняването на причините за тези различия. И ето че в обсъжданата тук продукция тя прави решителната стъпка – предлага хипотеза, според която споменатите различия вече намират определено обяснение. За положението в български споменах по-горе. А обяснителната дескрипция на английските сложни глаголи се свежда към това, че те всички, според твърдението на авторката, „се разглеждат като продукт на опортюнистичната стратегия максимизиране на възможностите, която използват хората, за да приведат намиращите се в „сврѣхсъстояние“ в съзнанието им следи от словотворческа дейност и езикова употреба в думи, които виждаме, чуваме, описваме и т.н.“. Проблемът за

словотворческата дейност на говорещия човек е тясно свързан с всички концепции за творческата функция на езика. Още В. фон Хумболт говори за креативността на говорещия човек на логико-психологическо равнище, Ф. дьо Сосюр отбелязва близостта на правилата за речеупотреба с правилата на определена игра (шахмат), Лудвиг Витгенщайн развива една от най-интересните теории за езиковата игра от позициите на късния логически позитивизъм. Доц. Багашева не използва готови теоретични концепции за творческата функция на езика. Тя съсредоточава вниманието си върху креативното словообразуване, което при междуезиковия превод в определени моменти е принципиално ограничено от редица фактори, които бих нарекла обобщено екстралингвистични съображения. В статията ѝ *Transformation-creativity in word-formation. A case study of nonce-formation* обект на изследване е преводът на една Шекспирова трагедия от прф. А. Шурбанов. Авторката по много фин начин разграничава езиковата игра на креативното словотворчество, от една страна, и продуктивността (става дума за продуктивност при правилата, формантите, процесите и т.н.) и креативността, от друга. Така се оформя една оригинална изследователска позиция, базирана на две дихотомии. Своеобразният момент тук е в това, че те се пресичат, тъй като имат един общ компонент – креативността в словообразуването. Изказва се мнението, че опозициите в тези дихотомични структури се преодоляват благодарение на когнитивната операция аналогия. Бих си позволила да добавя от себе си, че аналогията е въобще най-мощният процес, засягащ абсолютно всички езикови равнища, но тя се проследява най-отчетливо на морфологичното равнище, особено когато то се апробира с помощта на два филтъра – акцентологията и дериватологията.

Ако обърнем поглед към апробацията на морфологичното равнище и на дериватологичните процеси, непременно ще стигнем до въпроса за езиковите модели (тези, които в англоезичната терминология се наричат *patterns* за разлика от *models*). И ето че в една от студиите на кандидатката намираме потвърждение на този въпрос. За това говори самото заглавие на изследването - *Compounds, lexicalization patterns and part-of-speech: English and Bulgarian compound verbs in comparison and contrast*. Тук сложни глаголи се подлагат на типологичен анализ, при което създаването им в английския език се оценява като продуктивен процес за разлика от този в

български – авторката приема, че глаголи от този тип в българския език са унаследени. Според нея в българските модели на лексикализация, отразяваща езиковото кодиране на лексикални понятия, се открива тенденция за предпочитане на участник в ситуацията като компонент в състава на сложния глагол, а обстоятелствата и инструментът остават на заден план или просто биват изтласкани. Позволявам си една малка забележка – в случая аз бих говорила не за лексикални понятия, а за лексикални съдържателни структури, тъй като зад всяка лексема се крият сложни семантични конгломерати и съотношението лексема - понятие може да бъде равновесно само при терминологичната лексика и то не винаги. Но в случая не това е важното. Важна е констатацията за изтласкването на отделни компоненти от състава на сложния глагол – една спонтанна процедура, която в прагматиката във връзка с други подобни явления започна закачливо да се нарича отлюспване. А. Багашева нееднократно говори за един сложен процес, наречен от нея концептуално конфигуриране на вътрешните връзки в състава на сложните глаголи. В нейните разсъждения намирам известен отглас на въпроса за градацията на семите и тяхното пренареждане, с който се занимава процедурната семантика. Винаги е интересно да видиш преформулирането на въпроси, които те интересуват, от малко по-друг аспект. Така се поражда комплементарността в лингвистиката и се създават условия за допълнителна проверка на определени дедуктивно приети убеждения.

Според кандидатката в българския език синтактичните правила имат по-силно влияние върху словообразователните обекти и процеси. Тя свързва това с флексивната (граматична) морфология, играеща ролята на посредник. Това виждане ми е особено близко, защото и аз съм разсъждавала по подобен начин, когато съм работила по въпроса за дериватологичните правила и семантичните и прагматичните рескрипции, които оказват влияние върху крайния дериватологичен продукт. Намирам разсъжденията на А. Багашева за изключително коректни и прецизирани. Отчитайки факта, че във вербалната зона на българския език доминира синтетизъм, а в английския – аналитизъм, тя обвързва типологичното изследване с конструктивния подход към словообразователната морфология и прави това със строго определена цел – моделиране на

езиково специфични и локални средни схеми, една безспорно солидна база за очертаване на аналитични схематични формации. За мотивацията ѝ служи преди всичко убеждението, че с помощта на споменатия подход могат да се избегнат ограниченията, присъщи на класификациите, опиращи се на лексикална интерпретация на компонентите. Авторката твърди, че композиционният подход „допуска и хипотезата за значение, характерно за конструкцията като такава, което води до признаването на некомпозиционно значение / интерпретиране, свързано със „силата на принуда“ от страна на конструкцията спрямо каквото и да било значение на компонентите“. Интересно ми беше да забележа, че в тези така добре формулирани разсъждения на авторката има един момент, над който работят различни езиковеди в различни страни. Така например свой композиционен подход прилага Игор Милославски, когато пише за вариативната итеративност на руските глаголи в зависимост от контекста. Определям този момент като интересен, защото се оказва, че почти едновременно, абсолютно независимо един от друг, лингвисти от различни школи и направления се замислят над еднотипни явления. Тук си позволявам да добавя към споменатите езиковеди и себе си, защото когато г-жа Багашева е мислила за два вида сложни думи, образувани чрез композиция – вербоцентрични субстантивни сложни думи и сложни глаголи в английски и български (вж. ст. *Semantic packaging in word-based compounds in English and Bulgarian*), аз съм работила по близка проблематика, свързана с дериватологичните правила и семантичните закони. Авторката се придържа към хипотезата за силното влияние на словообразователните парадигми и за необлигаторността на връзката между словообразователен процес и канонични продукти. Особено ми е близко виждането на доц. Багашева, че е възможно отделни лексикални класове да включват членове с различна деривационна история; близко ми е и виждането ѝ за ролята на словообразователните парадигми в запълването на празнините от липсата на пряка причинно-следствена връзка между словообразователните процеси и продуктите с канонични производни.

В наратива на авторката не буди никакви съмнения наличието на контрадикцията между осмислянето на словообразователните явления с помощта на правила в пряка зависимост от определен процес, от една

страна, и от анализа в светлината на схеми и аналогия, от друга. Взето е смело операционално решение за провеждане на анализа на вербоцентрични сложни думи с използването на понятийни полета и строгото очертаване на словообразователните типове. На анализ са подложени както споменатите словообразователни типове, така и ономасиологични такива, а ракурсът на наблюдение е фиксиран в рамките на Естествената морфология. Този избор на гледна точка ми допада изключително много, защото съм склонна да мисля, че Естествената морфология, която започва да се формира в ранна детска възраст, лежи в основата на онзи неписан Обществен договор, който поддържа по-високата степен на иконичност на българската словообразователна система по отношение на дуализма на езиковия знак, а това, както авторката правилно отбелязва, се проявява „в по-ясно изявено и по-строго поддържано „напасване“ между форма и значение“.

Както е известно, характерът на обекта може в известна степен да постулира метода на изследването. Дуализмът на езиковия знак, за който става дума в ст. *Semantic packaging*....отново изпъква в ст. *Frame semantics, metaphonymy and compound verbs in English*, където сложните глаголи се анализират от позициите на двоен ракурс – семантичен и концептуален. Изтъква се трактовката на Lampert, според която те се определят като композити, което позволява на авторката да експлицира сложните зависимости между лексикалните единици и концептуалните рамки в процесите на профилиране и онагледяване. Така тя (вече не за пръв път!) се оказва в зоната на процедурната семантика, за което свидетелстват и трите модела на процеса модифициране на концептуалните рамки - чрез експлициране на конституент от рамката, моделиране на рамката в пространствена схема и конструиране на концептуално смесена рамка. Намесата на метафтоничните процеси, отразена в трите модела, е разностепенна и разнохарактерна – в два от тях ясно проличава ролята на концептуалната метонимия, а в третия се наблюдава концептуално смесване в рамките на една метафорична проекция. Приемайки определението на Radden и Dirven за концептуално ядро (вж. *Cognitive English Grammar*), А. Багашева използва виждането на Langacker (вж. *Concept, Image, Symbol*) за типовете профилиране и стига до извода, че

последните „преодоляват опозицията и размиват границата между релационните концепти и концептуалните ядра.

Въпросът за размиване на границите както между фактите на езика, така и между понятийните конструкти, представляващи факт на теорията, е един от често разработваните в съвременната лингвистика. В ст. *Semantic packaging...* се изказва мнението, че нарушаването на иконичността на една форма, съотнесена с едно значение, в английския език се обяснява с гъвкавостта на разграниченията на класовете на частите на речта поради липса на експлицитна морфологична маркировка. Тук се добавя и широко представената конверсия, т.е. всичко това, което ни дава основание да говорим за т.нар. *fuzzy grammar*, наричана често в словяноезичната литература *размита граматика* или *граматика на класовете с размити граници*. В липсата на експлицитна морфологична маркировка г-жа Багашева вижда една от важните причини за наличието на продуктивна схема за сложни глаголи в английския език, които практически не се наблюдават в български.

Трудовете на доц. Багашева могат да бъдат разпределени в няколко основни групи: по-голямата част са посветени на английския език, като периодично в някои от тях се появява и определена контрастивна линия, обхващаща български езиков материал; в други английският и българският материал са в равновесно положение; в трети материалът е само или предимно български. Така или иначе тя, използвайки метода на културната лингвистика, е намерила място и начин да покаже в сравнителен план английските и българските рефлексии, определени като метонимни, „в контекста на въплъщаването посредством частите на тялото“, за да очертае спецификите на културните концептуализации в двата езика. Описвайки серии от метонимни и концептуални метафорични проекции, кандидатката стига до извода, че английският езиков материал дава основание да се мисли за концептуализиране на комуникацията на базата на въплъщаване на частите на тялото, докато българският езиков и по-точно фразеологичен материал показва едно по-свободно възприемане на комуникацията. Оригинален е методът ѝ на работа, с помощта на който показва, че вербоцентричните сложни съществителни, назоваващи човешки същества, в българския език в циклите на

деривацията си са свързани с парадокси, които се разкриват при анализа на стъпките в деривацията им. Това, което в случая прави най-силно впечатление, е изводът на авторката, че наблюдаваните от нея парадокси са породени от разделянето на вербоцентричните сложни съществителни на синтетични и парасинтетични в зависимост от наличието или отсъствието на суфиксалния компонент като отделна лексикална единица. В това заключение аз виждам един стремеж към очертаване на някакви специфични морфолого-дериватологични примитиви, поддаващи се на лексикално-семантична интерпретация. Това, доколкото ми е известно, е въпрос, който за пръв път, но по-много по-неясен и, бих казала, по-старомодно формулиран начин, се поставя от Е. Сапир при изследването на морфологията на аморфните езици. При А. Багашева разсъжденията в тази област водят до оспорване на разбирането на архитектурата на граматиката като множество от конкуриращи се модули, защото тя вижда в него отражение на отдавна възприетото едва ли не механично разделяне на семантиката, морфологията и синтаксиса.

Това, което в научното творчество на А. Багашева може да се определи като мисли за езиковата теория и за изграждането на адекватна граматика, ни връща към самия обект – езика и ни въвежда в руслото на разбирането ѝ за самия него като сложна, адаптивна, емергентна, хетерархична, моделно чувствителна, перцептивно-символна система, чиято употреба и разбиране зависят от т.нар. потопени преживявания и се базират на културно специфични, вплътени симулации. И ако доскоро говорехме само за връзката на езика с мозъка, сега много учени, към които се отнася и кандидатката, заговориха за изключително сложната му връзка с човешкото тяло. Тази връзка поражда множество сложни първични схеми, осигуряващи възможността абстрактните значения да се създават с помощта на серии от метонимични връзки, а образността да се определя като избор на презентационни рамки, в които не се извършва вторична концептуализация, а се наблюдава непосредствена визуализация. Тук аз самата не мога да си отговоря на въпроса, дали при пораждането на образността не действат и двата механизма, тъй като сама по себе си образността не е еднороден феномен. Въпросът ми е: може ли различните видове образност да бъдат резултат само от действието на един механизъм? Задавам си този въпрос, защото, както е известно,

мисленето е ненаблюдаем процес, наблюдаеми са само неговите резултати. А въпросът за пораждащите ги механизми винаги опира до създаването на хипотези. Затова защитаваната от авторката теза (както тя самата я обозначава) аз бих наричала все още хипотеза. Работата е там, че когнитивните теории са определено дедуктивни, каквито по дефиниция са и всички високи теории на съвременната наука. В това е тяхната сила и значение, това обуславя ролята им на локомотиви в научното осмисляне на действителността. Но пак по дефиниция те изпреварват развитието на експерименталната област, в която се извършва тяхната окончателна апробация. Затова и в дадения конкретен случай бих говорила за хипотеза. Струва ми се, че разсъжденията на г-жа Багашева за образността са в пряка връзка с вниманието ѝ към субективния момент в езика. В ст. *The semantics and morphology of identity enhancement in the lexicons of Bulgarian and English* се подчертава ролята на личното емоционално отношение, което ни най-малко не противоречи на семантичната и формална иконична маркираност на използваните езикови средства. Когато задавам някакъв въпрос на кандидатката, аз не отстъпвам от твърдението си, че в хода на своите разсъждения тя е учудващо логична и последователна. Срещата съм в литературата много противоречиви и често неубедителни интерпретации на въпроса за езиковите единици с експресивен характер. В разглежданата продукция виждам едно ясно и убедително представяне на авторската позиция, стигаща до убеждението за изоморфност на форма и съдържание при изразяването на определен вид значение. Това не е антитеза на Йелмслевското противопоставяне на плана на съдържанието и плана на изразяването. Аз го възприемам като доказателство на личното ми убеждение, че след всяко твърдение за архитектурата на езиковите структури е възможно да се появи едно голямо *НО*, ...

Тъй като основният труд за обсъждане в настоящия конкурс е все пак монографията на доц. Багашева, иска ми се да подчертая специално логиката на неговото изграждане, изключително информативната теоретична част с ясно очертана концептуална рамка (*Theoretical framework*), в която последователно, макар и кратко, са изложени разбиранията на авторката за когнитивизма и конструктивизма в словообразуването. Това създава комфортни условия за по-нататъшното разгръщане на текста, в което високо теоретичните разсъждения на г-жа

Багашева (вж. напр. гл. *Prototypes and iconicity*) на места са „освежени“ с литературни примери и експресивни цитати, които окончателно убеждават читателя, любознателния читател, към когото се обръща тя, че креативността съпровожда всеки речев акт, защото езикът принадлежи в еднаква степен на всички хора.

За изследователската и преподавателска дейност на доц. д-р Александра Божидарова Багашева може да се говори още много, но и казаното дотук ми дава основание абсолютно убедено да твърдя, че тя напълно заслужава да ѝ бъде присъдена академичната длъжност **Професор по професионално направление 2.1. Филология (Общо езикознание – когнитивна лингвистика и словообразование <английски език >)**.

Подпис:

(Проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова)

23.10.2022.